

Berkeley İmmateryalizminin Dayandığı Argümanlar

İsmail ÇETİN

Doç. Dr.; U. Ü. İlâhiyat Fakültesi

Özet

Düşünce tarihinde yer alan büyük filozofların her biri felsefî görüş ve sistemlerini temellendirmeden önce, kendilerinden önceki felsefî mirasla hesaplaşmış ve eğer varsa, bu mirasa yönelik eleştiri ve reddiyelerini ortaya koymuşlardır. Böyle bir yolu izlemenin filozofa önceki felsefe ile kendi görüşleri arasındaki farklılıkları göstermek ve kendi görüşlerini, sahip olduğu bütün orijinalliği yansıtacak şekilde ortaya koyabilmek bakımından büyük fayda sağlayacağı muhakkaktır.

Bu açıdan bakıldığında, Berkeley idealizminin de kendi iddialarını ortaya koymadan önce, bu iddialara ters düşen ve önceki filozoflar tarafından savunulmuş olan tezlerin eleştirisi ile işe başladığı kolaylıkla görülecektir. Berkeley idealizmi, içinde taşıdığı pozitif tez ve iddiaları bakımından olduğu kadar negatif tez ve inkârları bakımından da önemlidir.

Dahası, burada sözü edilen iddiaların tutarlılık ve kabul edilebilirliği, büyük ölçüde, inkârların tutarlılık ve kabul edilebilirliğine bağlıdır. Berkeley felsefesindeki iddialar onun idealizmini oluştururken, inkârlar da immateryalizmini oluşturmaktadır. İmmateryalizmin ihtiva ettiği inkârlar, idealizmin iddialarını inşa etmede kullanılacak bir temeldir adeta.

O halde, Berkeley'in, idealizmini tutarlı ve kabul edilebilir bir şekilde kurmayı başarması, onun 'maddî cevher'in varlığını reddeden immateryalizminin tutarlılığına bağlıdır; çünkü, immateryalizm idealizmden önce ve onun için bir hazırlık safhasıdır. Bu durum, Berkeley idealizminin anlaşılması ve değerlendirilmesi çalışmaları için de aynen geçerlidir. Bu idealizmi tam ve doğru bir şekilde anlamanın yolu, filozofun immateryalizmi hakkında yeterli bilgiye sahip olmaktan geçmektedir.

Abstract

The Foundations of Berkeley's Immaterialism

Berkeley's philosophy is called sometimes by idealism and sometimes by immaterialism. In fact, this philosophy should be seen in two successive phases: Immaterialism and idealism. Immaterialism is before than idealism and a preliminary for it. So, unless one understand immaterialism well, all attempts to understand Berkeley's idealism truly will arrive at a pure failure. This article aims to investigate Berkeley's immaterialism and the foundations of it.

Anahtar Kelimeler: Berkeley, İmmateryalizm, İdealizm

Key Words: Berkeley, Immaterialism, Idealism

Berkeley kendi idealizmini temellendirmeye başlamadan önce, bu felsefeyle uyuşmayan ve onun insanlar tarafından anlaşılıp kabul edilmesinin önünde bir engel olarak duran 'maddî cevher' kabulünün yanlışlığını göstermek için büyük çaba harcamıştır. Ancak, filozofun, maddî cevherin var olmadığını kanıtlamaya çalışırken, çoğu zaman yanlış olarak iddia edildiği gibi, dış dünyanın varlığını reddettiği ve ortalama insanın günlük hayatta var olanlar olarak gördüğü duyulur varlıkları da hedef aldığı zannedilmemelidir. Onun yanlışlığını göstermek istediği şey, herhangi bir spiritüel gerçekliğe dayanmayan ve kendi başına kâim olan mutlak bir 'maddî cevher'in mevcut olduğu kabul ve iddiasıdır.

Berkeley'e göre, maddî cevherin varlığını kabul eden filozofları bu kabule sevk eden çeşitli nedenler vardır. Söz konusu filozoflar, bu nedenlerden bazılarını maddî cevherin varlığını ispatlayan deliller olarak da görmekte-dirler. Bu yüzden, maddî cevherin var olmadığını göstermek için izlenmesi gereken en kestirme yol, onun varlığını ispatlamak için kullanılan delillerin karşı delillerle çürütülmesidir. Filozofumuz da bu yolu seçmiş ve bu karşı delillere kendi geliştirdiği delilleri de eklemeyi ihmal etmemiştir. Şimdi, Berkeley'in maddî cevherin var olmadığını göstermede kullandığı delillerin neler olduğunu görelim.

1-Duyulur Niteliklerin Değerlendirilmesine Dayanan Delil

Maddî cevherin varlığını kabul eden filozofların hemen hepsi maddenin sahip olduğu niteliklere dikkat çekerek, bu nitelikleri maddî cevherin varlığının göstergesi ve delili saymışlardır. Descartes (1596-1650) ve Locke (1632-1704) bu konuda gösterilebilecek tipik birer örnektir.

Berkeley'in niteliklerden hareketle maddî cevherin var olmadığını göstermeye çalışırken en çok zikrettiği ve eserlerinden alıntı yaptığı kişi Locke'dur. Locke'a göre, maddenin sahip olduğu nitelikleri ikiye ayırabiliriz: a- Birinci nitelikler (*primary qualities*), b- ikinci nitelikler (*secondary qualities*). Bu konuda, "An Essay Concerning Human Understanding (İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme)"de şu ifadeleri görmekteyiz:

Maddî varlıkların birinci niteliklerine ait idealar bu niteliklere benzer; çünkü, birinci nitelikler maddî varlıkların kendilerinde gerçekten mevcuttur. Fakat, ikinci niteliklerin bizde oluşturduğu ideaların bu niteliklerle herhangi bir benzerliği yoktur; maddî varlıkların kendilerinde ikinci niteliklerle ilgili idealarımıza benzeyen herhangi bir şey de bulunmamaktadır. İkinci nitelikler gerçekte, bu nitelikleri kendilerinden algıladığımızı söylediğimiz varlıkların sahip olduğu, bizde duyum oluşturma gücünden başka bir şey değildir. Şu halde, bizde bulunan tatlılık, mavilik veya sıcaklık ideası, maddî varlıkların kendilerinde bulunan duyumlanamaz parçaların yer kaplama, şekil veya hareketi olmaktan öte bir şey değildir¹.

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Locke, yer kaplama, hareket ve şekli, maddî varlık hangi halde bulunursa bulunsun, hangi değişikliklere uğrarsa uğrasın ondan asla ayrılmayan ve maddî varlığın özüne ait olan birinci nitelikler; tat, renk, sıcaklık-soğukluk ve benzerini de, gerçekte maddî varlıkta bulunmayan, yalnızca maddenin bizde duyum oluşturma gücü olarak görülebilecek ikinci nitelikler şeklinde isimlendirmekte ve ikinci niteliklerin birinci niteliklere geri götürülebileceğini söylemektedir.

O halde, birinci nitelikler maddî varlığın özüne ait ve onunla birlikte mevcut iken, ikinci niteliklerin varlığı onları algılayacak bir sujenin bulunması şartına bağlıdır. Ayrıca, bu ikinci nitelikler, onları algılayan sujenin şartlarına bağlı olarak görecelidir de.

İşte Locke, maddî cevherin varlığı ile ilgili görüşlerini maddî varlığın nitelikleri ile ilgili olarak yaptığı bu ayrıma dayandırmaktadır. İkinci niteliklerin varlığı yalnızca onları algılayacak bir sujenin bulunması durumunda söz konusu iken, birinci nitelikler, kendilerini algılayacak bir suje bulursa da bulunmasa da zorunlu olarak tabiatta mevcuttur; bu durumda onları ayakta tutacak bir taşıyıcının (*substratum*) varlığı da kabul edilmelidir: "...var olduğunu gördüğümüz ve kendilerini ayakta tutacak bir şey olmadan (*sine re substante*) varlıklarını sürdüremeyeceklerini düşündüğümüz nitelik-

¹ Locke, J., *An Essay Concerning Human Understanding*, ed. A.D. Woozley, The Fontana Library, 2 nd imp., London, 1964, s. 114.

lerin farzolanan ama bilinemeyen taşıyıcısına genel olarak 'cevher' adını veriyoruz"².

Berkeley, maddî cevherin var olmadığını göstermeye çalışırken maddede var olduğu söylenen nitelikler arasındaki ayrımı hedef almakta ve bu ayrımın sözde bir ayrım olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu ayrım hakkında Berkeley şunları söylemektedir:

Birinci ve ikinci nitelikler arasında ayrım yapanlar bulunmaktadır. Onlar, birinci niteliklerle yer kaplama, şekil, hareket, sükûnet, katılık (nüfuz edilemezlik) ve sayıyı kastederler; ikinci niteliklerle ise renkler, sesler, tatlar vb. diğer duyulur nitelikleri adlandırır. Bu ayrımı yapanlar, ikinci nitelikler hakkında sahip olduğumuz ideaların, zihnin dışında ve algılanmaksızın var olan bir şeyin benzeri olmadığını söylerler; ancak, birinci niteliklere ait idealarımızı ise, zihinden bağımsız olarak var olan, kendilerinin madde adını verdikleri düşünmeyen bir cevherde mevcut olan şeylerin modelleri ve sûretleri olarak göstermek isterler. Şu halde, 'madde' dendiğinde bundan, içinde yer kaplama, şekil ve hareketin ayrılmaz bir şekilde var olmaya devam ettiği cansız ve duyumsuz bir cevheri anlamamız gerekmektedir³.

Gerek Locke'dan ve gerekse Berkeley'den yaptığımız alıntıdan anlaşıldığına göre, maddî varlıkta var olduğu söylenen nitelikler arasında ayrım yapanlar, ikinci niteliklerin yalnız algılayan suje için var olduğunu, onların maddî varlıkta gerçek bir mevcudiyetlerinin bulunmadığını söylerken, birinci niteliklerin maddî varlıktan asla ayrılmayan nitelikler olduğunu ve onlara ait idealarımızın bu niteliklere tıpa tıp benzediğini iddia etmektedirler.

Berkeley'e göre, bu iddia, doğruluğu ispatlanamayacak bir inanıştan ibarettir. Çünkü ona göre, birinci niteliklerle bu niteliklere ait idealarımız arasında tıpa tıp bir benzerliğin bulunduğunu kesin olarak *bilebilmemiz* için, hem nitelikleri hem de onlara ait idealarımızı aynı açıklık ve kesinlikte kavramış olmamız gerekir.

Halbuki, biz doğrudan doğruya ancak idealarımızı kavramaktayız. Maddî varlıklar ve onların nitelikleri bizim kavrayışımızın ötesindedir: "Acaba herhangi bir insan kendi idealarının dışında başka şeyleri kavrayabilmiş midir ki, bu şeyleri idealarıyla karşılaştırıp onlarla idealar arasında bir benzerlik iddia edebilsin"⁴?

² Locke, *age.*, s. 186.

³ Berkeley, *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*, ed. R. Woolhouse, Penguin Books, England 1988, s. 55-56. (Bundan sonra bu eser ' *Principles*' şeklinde kısaltılarak verilecektir).

⁴ Berkeley, *Philosophical Commentaries*, The Works of George Berkeley Bishop of Cloyne, ed. A.A. Luce-T.E. Jessop, Nelson and Sons Ltd., 2 nd imp., London 1964,

Ayrıca, " hiçbir insan her birini ayrı ayrı ve tam olarak kavramadığı iki şeyi bir araya getirip onların arasında bir karşılaştırma yapamaz; bu nedenle, insanın, kendisi idea olmayan herhangi bir şeyin bir ideaya benzeyip benzemediğini söylemesi mümkün değildir"⁵. Sonuç olarak, bir ideanın ancak başka bir idea ile benzerliğinden söz edilebilir, idea ile niteliğin değil⁶.

Bu alıntılarda yer alan ifadelerle Berkeley'in anlatmak istediği şey şudur: Bizim doğrudan doğruya kavradığımız şeyler yalnızca idealarımızdır; maddî varlığa ait olduğu söylenen nitelikler hakkında doğrudan ve tam bir kavrayışımız yoktur. O halde, birinci niteliklerle bu niteliklere ait idealarımız arasında bir uygunluk olduğunu söylerken, gerçekte nitelikle ideayı değil, o niteliğe ait idea ile yine bu ideanın kendisini karşılaştırıyoruz. Bu da, kabul edilmesini istediğimiz iddiayı, henüz kanıtlanmadan, doğruluğu kanıtlanmış bir gerçek gibi görmemiz yanılmasına yol açıyor.

Bütün bu nedenlerden dolayı, maddî varlığa ait olmak bakımından, birinci niteliklerle ikinci nitelikler arasında herhangi bir fark bulunmadığı kabul edilmelidir; ikinci nitelikler neredeyse birinciler de oradadır, yani her ikisinin varlığı da algılayan sujenin varlığına bağlıdır.

Dahası, Berkeley'e göre, duyulur varlığa ait olmak bakımından, ikinci niteliklerin birincilerden daha öncelikli ve elverişli olduğu bile düşünülebilir. Çünkü, renk, ses, tat vb. nitelikler daha canlı ve varlığa daha yakın göründükleri halde, "yer kaplama, şekil ve hareket gibi birinci nitelik olduğu söylenenler, renk, ses, tat vb. niteliklerden soyutlandıklarında tamamen algılanmaz oluyorlar"⁷.

Berkeley'e göre, birinci niteliklerin aynen ikinci nitelikler gibi maddî varlığa zorunlu olarak ait olmadığını gösteren bir diğer nokta, nitelikler arasında ayırım yapanların, ikinci niteliklerin varlığa zorunlu olarak ait olmayıp yalnızca algılayan suje açısından var olduğunu göstermek için ortaya koydukları delillerin aynı ölçüde birinci nitelikler için de geçerli olmasıdır. Nitelikler arasında ayırım yapanlar, ikinci

entry 47, I/12. (Bundan sonra bu eser ' PC' şeklinde kısaltılacaktır. Berkeley'in 'A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge' ve 'Three Dialogues between Hylas and Philonous'un dışındaki eserlerini Luce ve Jessop'un neşrettiği 'The Works of George Berkeley Bishop of Cloyne'dan okuduk. Söz konusu iki eser dışındaki çalışmalara yapılacak atıflar bu neşre aittir).

⁵ Berkeley, *age.*, entry 51, Works I/12.

⁶ Berkeley, *age.*, entry 484, Works I/61.

⁷ Berkeley, *Principles*, s. 56; ayrıca bkz. Leroy, A.L., "Was Berkeley an Idealist?", *New Studies in Berkeley's Philosophy* içinde, ed. W.E. Steinkraus, USA 1966, s. 137.

niteliklerin maddî varlığa gerçekte ait olmadığı ve onların kendilerini algılayan suje ile birlikte var olan subjektif nitelikler olduklarının kanıtı olarak, bu niteliklerin kendilerini algılayan sujeye göre farklı ve göreceli olduğunu ileri sürmektedirler.

Söz gelimi, aynı nitelik bir insana sıcak, diğerine serin ve bir başkasına soğuk görünüyorsa; bir başka nitelik bir insana tatlı, diğerine mayhoş ve bir başkasına ekşi görünüyorsa, bu niteliklerin maddî varlıklardan asla ayrılmayan ve onlarla birlikte var olmaya devam eden nitelikler olduğu nasıl söylenebilir?

İkinci niteliklerin kendilerini algılayan suje ile birlikte var olan subjektif nitelikler olduğuna Berkeley'in bir itirazı yoktur. Ancak, ona göre, ikinci niteliklerin subjektif olduklarını göstermek için ileri sürülen muhakemenin, birinci nitelikler için de aynı ölçüde geçerli olduğu reddedilemez bir gerçektir. Eğer bir tabağın her zaman beyaz görünmemesi onun gerçekte beyaz olmadığı bir kanıtı ise, aynı tabağın her zaman yuvarlak görünmemesi de, o tabağın gerçekte ve zorunlu olarak yuvarlak olmadığı bir kanıtı sayılmalıdır. Berkeley bu konuda şunları söylemektedir:

Ayrıca, çağdaş filozofların bazı duyulur niteliklerin maddede zihinden bağımsız olarak mevcut olamayacağını göstermede kullandığı yolu izleyerek, aynı şeyin diğer bütün duyulur nitelikler için de söylenebileceğini ifade etmek istiyorum. Söz gelimi, aynı cismin birinin eline soğuk, bir diğerinin eline de sıcak geldiğinden hareketle, sıcaklık ve soğukluğun maddî cevherde yer alan gerçekliğin örnekleri değil de, yalnızca zihnin etkilenimleri olduğu söylenmektedir. O halde, şekil ve yer kaplamanın da maddede var olan niteliklerin örnekleri ya da sûretleri olmadığını aynı ölçüde neden savunamayalım? Çünkü, farklı durumlarda bulunan aynı göze ya da aynı durumda bulunup dokuları farklı olan gözlerle değişik göründüklerine göre, onların, zihinden bağımsız olarak var olan değişmez ve belirlenmiş bir şeyin görüntüsü olmaları mümkün değildir. Yine, tat alma duyusunun ateşlenme ya da başka bir nedenden etkilenmesi durumunda olduğu gibi, varlığın kendisi değişmeden kalırken, tatlılık acılığa dönüştüğü için, tatlılığın tatlı dediğimiz şeyde gerçekte bulunmadığı kanıtlanmış olur. Hâricî varlıkta hiçbir değişim olmadığı halde, zihindeki idea dizisinin akışı hızlandığında varlığın hareketinin daha yavaş görüneceği dikkate alınır, zihinden bağımsız hareketin mevcut olmadığını söylemek de aynı ölçüde akla uygun değil midir? Kısacası, rengin ve tadın yalnız zihinde var olduklarını göstermek için düşünülmüş kanıtlar incelenecek olursa, bu

kanıtların yer kaplama, şekil ve hareket için de aynı şeyi ifade ettiği kolaylıkla görülecektir⁸.

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, ikinci niteliklerin subjektif ve göreceli olduklarını gösteren aynı kanıtla, birinci niteliklerin de subjektif ve göreceli olduklarını temellendirmek oldukça kolaydır; ikinci nitelikler gibi birinciler de maddî varlığa zorunlu olarak ait olan ve onunla birlikte var olmaya devam eden nitelikler değildir. Peki, bunu tespit etmek bizi nereye götürecektir?

Berkeley'e göre, bu tespitin yapılmasının büyük önemi vardır. Çünkü, ona göre, 'maddî cevher' fikri ve kabulü, tamamıyla, algılayan varlıktan bağımsız olarak var olduğu düşünülen birinci niteliklere bir taşıyıcı (*substratum*) arama ihtiyaç ve gayretinin ürünüdür⁹. Bu durum, biraz önce iktibas ettiğimiz, Locke'un cevherle ilgili "...var olduğunu gördüğümüz ve kendilerini ayakta tutacak bir şey olmadan (*sine re substante*) varlıklarını sürdüremeyeceğini düşündüğümüz niteliklerin farzolan ama bilinmeyen taşıyıcısı..."¹⁰ şeklindeki ifadesinde de açıkça görülmektedir.

Berkeley'e göre, ikinci nitelikler gibi birincilerin de zorunlu olarak varlığa ait olmayan ve tamamıyla algılayan varlığa bağlı subjektif nitelikler olduğu kabul edildiği takdirde, bu nitelikleri taşıyan ve spiritüel gerçeklikten bağımsız olarak kendi başına var olan bir 'maddî cevher' arama ihtiyacından da kurtulunmuş olacaktır. Kaldı ki, bu cevher bizim doğrudan algıladığımız bir şey değildir; onun bilinmeyen bir şey olduğu zaten kabul edilmektedir. Bizim doğrudan (*immediately*) algıladığımız şeyler yalnızca duyulur niteliklere ait idealarımızdır; bilgi adına bir şey iddia edeceksek, ancak bu idealar hakkında konuşabiliriz.

Bununla yetinmeyip, doğrudan algıladığımız ideaların dışına çıkmak ve bu idealara neden olduğu düşünülen nitelikleri taşıyan maddî bir cevherin bulunduğunu iddia etmek, algılarımız üzerinde aklın yaptığı bir çıkarım (*inference*) ve yargıda bulunmadır yalnızca. Algılarımızı bir yana bırakıp çıkarım ve yargılara baş vurmaya başlamamız demek, aynı zamanda, yanılmalarımızın da başlaması demektir. Algılayamadığımız ve ne olduğunu bilmediğimiz bir 'maddî

⁸ Berkeley, *Principles*, s. 57-58; ayrıca bkz., PC, entry 20, Works I/10.

⁹ Berkeley, *Principles*, s. 58; ayrıca bkz. Warnock, G.J., *Berkeley*, 3 rd imp., Oxford 1982, s. 99; Tipton, I.C., *Berkeley*, Thoemmes Press, Bristol 1994, s. 42-47; Musgrave, A., *Common Sense, Science and Scepticism*, Cambridge Univ. Press, 2 nd imp., Cambridge 1995, s. 118-19; Mates, B., "Berkeley Was Right", *George Berkeley* içinde, ed. S.C. Pepper- K. Aschenbrenner, Univ. Of California Press, Los Angeles 1957, s. 160-63.

¹⁰ Locke, *age.*, s. 186.

cevher'in varlığı iddiası, bu durumda, bir inanış ve kabulden ibaret bulunmaktadır¹¹.

Şu halde, bilme iddialarımızı doğrudan algıladığımız idealarla sınırlandırmak ve ne olduğunu bilmediğimiz (yalnızca çıkarımlarla ulaştığımız ve varlığına inandığımız) 'maddî cevher'in var olmadığını söylemek, bilinmeyen bir şeyin varlığını iddia etmekten daha akla yatkın ve savunulabilir. Çünkü, bilinmeyen bir 'maddî cevher'in var olduğunu söylemek ve bilgi arama faaliyetlerimizin bu varlığı konu edindiğini kabul etmek, sonu gelmez tartışmaların doğmasına ve septisizmin güç kazanmasına yol açmaktadır.

Bu noktada Berkeley felsefesinin önemli bir özelliği ile karşı karşıya bulunmaktayız. Biraz önce gördüğümüz gibi, Berkeley, yalnızca doğrudan algıladığımız idealarımızı bilebileceğimizi ve onların varlığını iddia edebileceğimizi, maddî cevher fikrinin ise aklın bir çıkarımı ve yargısı olduğunu, böyle bir cevherin varlığının kanıtlanamayacağını söylemektedir. Kabul etmek gerekir ki, bu tutum, algılarımızın lehine aklın çıkarımlarını küçümsemek ve reddetmek demektir. Başka bir ifadeyle, algılarımızın öğrettiği bilgiyi tereddütsüz kabul etmeliyiz; ancak rasyonel bilgiye aynı güveni duyamayız. Çünkü, yanılmalarımıza yol açan şey, aklın çıkarımları ve yargılarıdır.

Berkeley felsefesinde karşılaştığımız bu durumun, filozofumuz için düşünce tarihinde başka bir örneğine rastlayamayacağımız bir özellik oluşturduğunu söyleyebiliriz. Gördüğümüz gibi, Berkeley bilginin kaynağı konusunda tavizsiz bir ampirist, hatta sensüalist iken, rasyonalizme sıcak bakmamaktadır. Ama aynı Berkeley, ampirist-sensüalist bilgi anlayışını, spiritüel gerçeklikten bağımsız bir maddî cevher kabulüne karşı silah olarak kullanmaktadır.

Düşünce tarihinde görmeye alışık olduğumuz şey, ampirist-sensüalist bilgi anlayışına sahip olan bir filozofun, her zaman realist, çoğu zaman da materyalist bir ontolojiye sahip olduğudur. Buna karşılık, realist ve materyalist varlık anlayışlarının karşısında yer alan idealist-spiritüalist filozofların da, kendi tutumlarını savunabilmek için rasyonalist bilgi anlayışını uygun bulduklarını görmekteyiz. Çünkü onlar, görünenin ardında bulunan, kendisi görünmeyen ve ideal olan şeye yalnız akılla ulaşılabilmesine inanmaktadırlar. Bu konuda düşünce tarihinden pek çok örnek zikretmek mümkündür.

Sonuç olarak, ampirist-sensüalist bir bilgi anlayışından yola çıkarak maddî cevherin var olmadığını ispatlamaya girişen ve buna karşılık, aynı bilgi anlayışıyla idealist-immateryalist bir varlık anlayı-

¹¹ Berkeley, *Three Dialogues between Hylas and Philonous*, ed. R. Woolhouse, Penguin Books, England 1988, s. 137 vd. (Bundan sonra bu eser 'Dialogues' şeklinde kısaltılarak gösterilecektir).

şı kurmayı amaçlayan Berkeley'in, bu özelliği düşünce tarihinde başka bir filozofla paylaşmadığını tekrar ifade edelim ve filozofumuzun maddî cevherin varlığı fikrine karşı kullandığı ikinci delili incelemeye geçelim.

2-Soyut Genel Fikirlerin Eleştirisine Dayanan Delil

Berkeley'e göre, insanlar arasında, görünüşlerin ardında gizli olan, doğrudan algılayamadığımız ve ne olduğu tam olarak bilinmeyen bir maddî cevherin var olduğu kabulünün kök salmasında 'soyut genel fikirler' anlayışının büyük etkisi olmuştur. Eğer birtakım soyut genel fikirlerimiz olduğu ve bunların bizim tarafımızdan doğrudan algılanamayacak ontik karşılıklarının bulunduğu kabul edilirse, doğrudan algıladığımız niteliklerin ardında, onları taşıyan, ancak bizim algılayamadığımız bir maddî cevherin var olduğu da kolayca kabul edilecektir. Dikkatlice incelenecek olursa, "bu inancın (mutlak maddî cevher kabulünün) temelinde, soyut fikirler doktrinine dayandığı"¹² hemen görülecektir.

Halbuki, Berkeley'e göre, soyut genel fikirlerin temsil ettiği bir varlık yoktur; onların ontik karşılıkları bulunmamaktadır. Bu fikirler, düşünme ve konuşmada kolaylık olsun diye, bir grup ideayı topluca temsil etmek üzere, zihnin soyutlama gücü tarafından oluşturulmuştur; onlar zihnin bir ürününden ibarettir. Soyut fikirleri konuşma ve düşünmede kullanabiliriz; ancak, onlara karşılık gelen bir gerçeklik aramak, beyhude bir işe girişmek demektir. Çünkü, "herkes tarafından kabul edilmesi gereken bir ilke vardır: Var olan her şey özel ve ferdîdir"¹³.

Görüldüğü gibi Berkeley, soyut genel fikirlerin gerçekliği konusunda nominalist bir tutum takınmakta ve bu fikirleri ifade eden kelimelerin (*general words*) isimlerden ibaret olduğunu söylemektedir. Ona göre, soyut genel fikirler ne herhangi bir varlığa delâlet edebilir, ne de bütün diğer niteliklerden soyutlanmış, kendi başına var olan bir niteliğe.

Söz gelimi, bütün niteliklerden soyutlanmış, kendi başına var olan bir varlık ya da nitelik düşünebilir miyiz? Berkeley'in bu soruya verdiği cevap olumsuzdur: "Burada üzerinde konuşulan şekilde soyut bir fikri zihnimde kavrayamadığımı, hayal edemediğimi veya herhangi bir şekilde oluşturamadığımı görüyorum. Ne siyah ne beyaz, ne mavi ne sarı, ne uzun ne kısa, ne pürüzlü ne düz, ne dört köşeli

¹² Berkeley, *Principles*, s. 54.

¹³ Berkeley, *Dialogues*, s. 142.

ne dairevî olan bir çizgi ya da yüzeyin varlığı tamamıyla kavranılmaz bir şeydir"¹⁴.

Soyut fikirler herhangi bir varlığa delâlet etmediği gibi, diğer bütün niteliklerden ayrılmış, kendi başına var olan mutlak bir niteliği de göstermez. Diğer niteliklerle bir arada ve herhangi bir varlığa ait olmayan şekil, hareket, tatlılık vb. niteliğin algılanması ve düşünülmesi mümkün değildir. 'Diyaloglar'da Berkeley'in görüşlerini ifade eden Philonous, soyut fikirlerin gerçekliğini savunan görüşün temsilcisi Hylas'a şöyle demektedir: "Eğer zihninde bütün o duyulur varlık tarzlarından soyutlanmış olan, apayrı soyut bir hareket ya da yer kaplama fikri oluşturabiliyorsan, ben de senin görüşünü kabul edeceğim"¹⁵.

Soyut fikirlerin bir gerçekliği olmadığına göre, bu fikirlerin bir takım varlıkları temsil ettiği şeklindeki yanlış kanaatin yol açtığı temelsiz kabuller artık terk edilmelidir. Maddî cevher kabulü de, algıladığımız niteliklerden soyutlanabilen, bununla birlikte var olmaya devam eden ve bizim tarafımızdan algılanması mümkün olmayan soyut bir entiteyi ifade etmektedir¹⁶. Soyut fikirlerin yanlış kullanımından ve ne olduğu bilinmeyen maddî cevher kabulünden yakamızı bir sıyrabilirsek, Berkeley'e göre, gerek felsefedeki gerekse diğer bilgi alanlarındaki sonu gelmez kısır tartışmalar da kendiliğinden ortadan kalkacaktır¹⁷.

3-Nedensellik İlkesinin Değerlendirilmesine Dayanan Delil

Maddî cevherin varlığını kabul edenleri bu kabule götüren nedenlerden biri de, onların, algılamış olduğumuz ideaları oluşturan ve meydana getiren hâricî bir neden arama çabalarıdır. Bu çabanın boş ve gereksiz bir arayış olduğunu söylemek mümkün değildir. Algılamış olduğumuz idealar bizde başlangıçsız olarak bulunmamaktadır. Hayatımız boyunca çeşitli ideaları algılamakta ve bir kısmını unuttuğumuzda, yerlerine yenilerini edinmekteyiz.

Her an yeni idealar algılamakta olduğumuza göre, 'meydana gelen her şeyin bir nedeni vardır' şeklindeki nedensellik ilkesi gereğince, elbette edindiğimiz ideaların da bir nedeni olduğunu kabul etmemiz gerekir. Berkeley'e göre, idealarımızın bir nedeni olduğu reddedilemez bir gerçektir. Ancak, bu nedenin kendisinin ne olduğu

¹⁴ Berkeley, *Essay towards A New Theory of Vision*, Works I/220.

¹⁵ Berkeley, *Dialogues*, s.142; ayrıca bkz. *Principles*, s. 94.

¹⁶ Karş. Warnock, G.J., *age.*, s. 81-82; Flew, A., *God and Philosophy*, Hutchinson and Co. Ltd., London 1966, s. 122; Guzzo, A., "Berkeley and Things", *New Studies in Berkeley's Philosophy* içinde, s. 82 vd.

¹⁷ Berkeley, *Principles*, s. 88.

ve nerede bulunduğu sorusunun doğru cevaplandırılması son derece önemlidir; maddî cevher kabulü, bu soruya verilmiş yanlış cevapların sonuçlarından biridir.

Temsilî-nedensel (*representative-causal*) algı teorisini savunan bazı filozoflar, dış dünyada birtakım maddî varlıkların bulunduğunu ve algılamış olduğumuz ideaların bize bu maddî varlıkların etkisiyle ulaştığını, idealarımızın bu varlıkların etkileri olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre, idealarımızla maddî varlıklar arasında iki yönlü bir ilişki vardır; maddî varlıklar algılamış olduğumuz ideaların nedeni, idealarımız ise, maddî varlıkların bizdeki temsilleridir¹⁸.

Sahip olduğumuz ideaların varlığından ne kadar eminsek, bu ideaları elde etmemize neden olan maddî varlıkların var oluşundan da o kadar emin olabiliriz. Locke'un "bizi çeşitli duyulur varlıklardan haberdar eden duyularımız, bu duyulur varlıkların kendilerini etkiledikleri yollara göre, zihne bu varlıklar hakkında çeşitli ve ayrı ayrı algılar ulaştırırlar"¹⁹ şeklindeki ifadesi bu konuda verilebilecek güzel bir örnektir.

Görüldüğü gibi, temsilî-nedensel algı teorisini savunan filozoflar, nedensellik ilkesine dayanarak, etkiden nedeni, yani algılamış olduğumuz idealardan, bu idealara neden olduğunu düşündükleri maddî varlıkların var olduğu sonucunu çıkarmaktadırlar. Berkeley'e göre, nedensellik ilkesine dayanarak etkiden nedenin çıkarılması doğru bir akıl yürütmedir.

Ancak, aynı akıl yürütme ile, algıladığımız idealardan, onlara neden olduğu kabul edilen maddî cevherin var olduğu sonucunu çıkarmak yanlıştır. Çünkü, ona göre, söz konusu ilkeye dayanarak etkiden nedeni çıkarabilmemiz için, hem etkinin hem de nedenin aynı ölçüde bilgi alanımıza dahil olması, her ikisinin varlığının da tecrübe ile denetlenebilmesi gerekir²⁰.

Söz gelimi, nedensellik ilkesine dayanarak, gördüğümüz bir dumandan ona neden olan ateşin, işittiğimiz bir sestem konuşmakta olan bir insanın varlığını çıkarabiliriz. Ancak, bu çıkarımın doğru ve geçerli olabilmesi, gerek dumana neden olan ateşi, gerekse konuşmakta olan insanı gidip bizzat görebilmemiz şartıyla mümkündür; dumanın çıktığı yere gittiğimiz ve ona neden olan şeyin bir ateş değil de, meselâ kimyasal bir olay olduğunu gördüğümüzde, çıkarımımızın

¹⁸ Cevizci, A., *Onyedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Asa Yay., Bursa 2001, s. 211.

¹⁹ Locke, *age.*, s. 90.

²⁰ Berkeley, *Principles*, s. 55; *Dialogues*, s. 151-52.

yanlış olduğunu söyleriz²¹. Bu, söz konusu çıkarımımızın doğruluğunu ve yanlışlığını test etme imkânımızın olduğunu gösterir.

Algılamış olduğumuz idealardan, onlara neden olduğu ileri sürülen maddî cevherin çıkarılması ile sonuçlanan akıl yürütmeye baktığımızda, idealarımızla maddî cevherin aynı ölçüde bilgi alanımıza dahil olmadıklarını görmekteyiz. İdealarımız doğrudan algıladığımız ve kendilerinden asla şüphe edemeyeceğimiz gerçeklikler; ancak, maddî cevher ise, onun varlığını kabul edenlerin de söylediği gibi, algılarımızın ötesinde ve ne olduğu bilinmeyen soyut bir varlıktır²². Doğrudan algıladığımız idealarımızdan hareketle onların nedeni olduğunu söylediğimiz maddî cevheri çıkarıyor, ancak maddî cevherin varlığını (dumana neden olan ateşi algılayıp bilmemizde olduğu gibi) algılayamıyorsak, bu çıkarımımız yanlış demektir.

Berkeley'e göre, nedensellik ilkesine dayanarak, algılamakta olduğumuz idealardan onlara neden olduğu düşünülen maddî cevherin varlığını çıkarmanın yanlış olduğunu gösteren başka bir nokta daha vardır. Neden-etki ilişkisine sahip olan iki şeyden neden olarak gösterilen unsur mutlaka, ama mutlaka güç sahibi ve aktif (etki verebilen) olmalıdır.

Maddî cevher denen soyut varlığa baktığımızda, böyle bir varlığı kabul edenlerin de bildirdiğine göre, onun güçsüz ve pasif bir şey olduğunu görüyoruz. Herhangi bir gücü olmayan pasif varlığın bir etkiye yol açtığını ve bu etkinin nedeni olduğunu söylemek, 'neden' kavramının ihtiva ettiği anlam göz önünde bulundurulduğunda, açık bir çelişki değil midir? Berkeley bu konuda şunları söylemektedir:

İdealarımızın, duyularımızın ya da algıladığımız şeylerin (onlara hangi adı verirsek verelim) aktif olmadıkları aşikârdır; onlarda hiçbir güç ve yapıcılık yoktur....Bu nedenle, duyularımızın maddî parçacıkların diziliş, sayı, hareket ve hacimlerinden doğan güçlerin etkileri olduğunu söylemek kesinlikle yanlış olmalıdır²³.

Öte yandan, Berkeley, maddî cevherin algılamakta olduğumuz ideaların nedeni olamayacağını göstermek için, başka bir noktayı vurgulamayı da ihmal etmemiştir. Herkesin kolaylıkla kabul edeceği gibi, maddî cevher denen şey, algı sahibi olmayan ve şuursuz (*unconscious*) bir entitedir. İdealarımız ise, zihnimizin algıladığı objelerdir. Şimdi, maddî varlık algı sahibi olmayan ve şuursuz bir entite,

²¹ Karş. Mcconnel, F.W., " Berkeley and Skepticism", *New Studies in Berkeley's Philosophy* içinde, s. 54; ayrıca bkz. Von Aster, E., *Bilgi Teorisi ve Mantık*, çev. M. Gökberk, İst. Ü.Ed.F.Yay.,2. basım, İst. 1972, s. 17.

²² Berkeley, *Principles*, s. 55; PC, entry 74, Works I/14; *of Motion*, Works IV/42-43.

²³ Berkeley, *Principles*, s. 61-62.

idealarımız da zihin tarafından algılanmış olan mental objeler olduğuna ve ' bir varlık kendisinde bulunmayan hiçbir şeyi başka bir varlığa aktaramayacağına' göre, algı sahibi olmayan şuursuz maddî varlığın zihninin algılamasına, yani onun ideaları elde etmesine neden olduğu nasıl kabul edilebilir²⁴?

Berkeley'in üzerinde durduğu bu noktanın, epistemolojinin önemli bir problemi olan 'suje ve obje arasındaki ilişkinin nasıl kurulacağı ve açıklanacağı' sorusuyla doğrudan ilgili olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu problemle ilgilenmiş olan filozoflardan bazıları onu çözülemeyen bir problem olarak görürken (Descartes örneğinde olduğu gibi), bazıları da, gerçekte tek varlığın bulunduğunu ve suje ile objenin bu varlığın sıfatları olma gibi bir ilişkiye sahip olduklarını söylemiştir (Spinoza gibi).

Düşünce tarihinde yer alan filozofların bu problemi çözmek için ortaya koydukları görüşleri ele alıp değerlendirmek asıl konumuzun dışında bulunmaktadır. Bu arada, filozofumuzun, algı sahibi olmayan şuursuz maddî varlığın zihnimizin algıladığı mental objeler olan idealara nasıl neden olabileceği şeklindeki sorusunun, bütün var olanları duyulur varlıklar ve insandan ibaret gören natüralist-materyalist ontolojiyi kabul etmiş düşünürlerin önünde hâlen geçerli bir soru olduğunu söylemek, sanırım yanlış olmayacaktır.

Gördüğümüz gibi, Berkeley'e göre, nedensellik ilkesine dayanarak, algılamakta olduğumuz idealardan maddî cevherin varlığını çıkarmak mümkün değildir; maddî cevher ideallarımızın nedeni olmaz. Ancak, varlığından asla şüphe edemeyeceğimiz idealara sahip olduğumuza göre, bu ideaları edinmemizi sağlayan bir neden yok mudur? Eğer varsa, o nasıl bir varlıktır? Berkeley'in bu soruya verdiği cevap, onun, biraz önce işaret ettiğimiz, bilgide suje ve obje ilişkisinin nasıl kurulacağı konusuyla ilgili görüşlerini oluşturmaktadır.

İdealarımız dışımızdaki maddî varlıklardan gelmiyorsa, onları zihnimizde kendimiz üretmiş olabilir miyiz? Kendimizin ideallarımızın nedeni olduğunu söyleyebilir miyiz? Berkeley'e göre, kesinlikle hayır. İdealarımıza baktığımızda, onlardan bir kısmını irademizi kullanarak, hatırlama ve hayal gücü gibi zihni yetilerimizle canlandırdığımızı görmekteyiz; zihnimizde bulunan idealardan hareketle yepyeni idealar elde edebilmekteyiz. Bu ideaların edinilmesinde zihnimiz aktiftir.

Ancak, algı idealarına baktığımızda, bu ideaların zihnimizin ürünleri olmadığını, onları edinmemizi sağlayan, bizim dışımızda bir nedenin bulunması gerektiğini kolayca anlıyoruz. Berkeley, algı

²⁴ Berkeley, *Dialogues*, s. 183.

idealarını elde etmemizi sağlayan bizim dışımızda bir neden bulunduğunu şöyle ifade etmektedir:

Kendi düşüncelerim üzerinde nasıl bir güce sahip olursam olayım, bilfiil duyu ile algılanmış olan ideaların irademe bağlı olmadıklarını görüyorum. Gündüz aydınlığında gözlerimi açtığımda, görüp görmemeye karar vermek ya da hangi özel varlıkların görüş alanıma gireceğini belirlemek benim elimde değildir. Aynı şekilde, işitme ve diğer duyularla edinilmiş olan idealar da benim irademin yaratmaları değildir²⁵.

Zihnimizdeki ideaların algı sahibi olmayan şuursuz bir neden tarafından meydana getirilemeyeceğini biraz önce görmüştük. "Bu durumda, kabul etmek gerekir ki, algı idealarımızı oluşturan başka bir irade veya ruh bulunmaktadır"²⁶. Algı idealarımıza baktığımızda, onların zihnimize, sanki bir amaca hizmet etmek istercesine sürekli, düzenli ve tutarlı bir şekilde sunulduğunu görüyoruz. Bu da, söz konusu idealarımızı meydana getiren ruhun bilge ve iyiliksever bir Yaratıcı (*Author*) olduğunu göstermektedir.

Şu halde, algı idealarımızın gerçek nedeni Tanrı'dır. Aktif olan zihinlerimizin ideaları algılamasını, pasif ve şuursuz maddî varlık değil, sonsuz güce sahip ve en aktif varlık olan Tanrı sağlamaktadır²⁷. Berkeley, algı idealarımızdaki süreklilik ve düzeni, insanı Tanrı'nın varlığına götüren bir işaret olarak da görmektedir.

İdealarımızı elde etmemizi sağlayan neden maddî cevher değil de Tanrı ise, acaba O, bunu nasıl sağlamaktadır? İdealarımız Tanrı tarafından doğrudan zihnimize mi sokulmakta, yoksa O'nun kullandığı bir vasıta mı bulunmaktadır?

Berkeley'e göre, idealarımızın Tanrı tarafından doğrudan bize verildiğini söyleyemeyiz. Onları elde ederken zihnimiz aktiftir; biz ideaları algılamaktayız. Bununla birlikte, aktif olan zihnimizin ideaları algılaması, Tanrı'nın ideaları algılayabilmemiz için var kıldığı vasıta ve ikinci nedenler olan fenomenler ya da duyulur varlıklar sayesinde. Fenomenler Tanrı tarafından var kıldığı için, onlar idealarımızın vasıta ve ikinci nedenleri iken, Tanrı gerçek nedendir (*real cause*).

Ancak, ikinci nedenler hemen duyularımızın önünde bulduğundan ve gerçek Neden'e varmak için biraz araştırma yapmak gerektiğinden dolayı, biz çoğu zaman, ikinci nedenlerin idealarımızın nihâi nedenleri olduğunu zanneder ve öyle kabul ederiz. Söz gelimi,

²⁵ Berkeley, *Principles*, s. 63.

²⁶ Berkeley, aynı yer.

²⁷ Berkeley, *age.*, s. 63-64.

“hareket etmekte olan bir cismin başka bir cisimdeki hareketin nedeni olduğunu, birinci cismin hareketi ikinciye aktardığını, onu sürüklediğini ya da ittiğini söyleriz....Kabul etmek gerekir ki, bu, aktif güçlerin gerçek kaynağını ya da ikinci nedenlerin kendisine dayandığı gerçek Neden'i hesaba katmamaktır”²⁸.

Görüldüğü gibi, Berkeley Tanrı'yı idealarımızın gerçek nedeni olarak görmekte ve O'nun, ideaları algılamamız için, fenomenleri (duyulur varlıklar) vasıta ve ikinci nedenler olarak var kıldığını söylemektedir. Acaba onun fenomenlerle ilgili bu görüşü ile maddî cevherin var olmadığı iddiası arasında bir çelişki bulunmakta mıdır?

Kanaatimizce, Berkeley'in bu görüşleri arasında bir çelişki bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü o, maddî cevherin var olmadığını söylerken, görünüşlerin ardında bulunan, bizim tarafımızdan algılanamayan ve herhangi bir spiritüel gerçekliğe dayanmayan, mutlak ve soyut bir entiteyi kastetmektedir. Onun ikinci nedenler dediği fenomenler ise, Tanrı tarafından var kılınmış olan ve var olmak bakımından Tanrı'ya dayanan görünüşlerdir; bu görünüşlerin Tanrı'dan bağımsız bir yapısı yoktur, ayrıca onlar, bizim algıladığımız ve bildiğimiz şeylerdir.

Bu nedenle, maddî cevherin var olmadığını söylemekle sürekli bir akış içinde bulunan ve mutlak olmayan fenomenlerin bulunduğunu kabul etmek arasında bir çelişki olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir.

Burada önemle belirtmek gerekir ki, Berkeley'e göre, ideaları elde etmemiz için Tanrı'nın vasıta ve ikinci nedenler olarak fenomenleri var kılmasından, O'nun vasıtayla iş gören bir varlık olduğu sonucu da çıkarılamaz. Tanrı herhangi bir vasıtaya ihtiyaç duymayan yetkin bir varlıktır. Fenomenlerin var kılınması, sahip olduğumuz yetilerle ideaları elde etmede bizim ihtiyaç duyduğumuz vasıtaları karşılamaya yöneliktir.

Çünkü, “insanların zihinleri zorunlu olarak vasıtayla çalışır...Vasıta ve ikinci nedenler (*instrumental and secondary causes*) olmasaydı, tabiatın akışında bir düzen de olamazdı. Düzenli akış olmasaydı, tabiat asla anlaşılamazdı ve neyi isteyeceğini veya herhangi bir gâyeye ulaşmak için kendini ve davranışlarını nasıl yönlendireceğini bilmeyen insanoğlu sürekli bir kayıp içinde bulunurdu. Şu halde, tabiatın yönetiminde fizik varlıkların (bu doğru olmayan bir adlandırmadır), ikinci ya da tabii nedenlerin ve vasıtaların bulunması, Yöneten'e değil de yönetilene yardımcı olmak için gereklidir”²⁹.

²⁸ Berkeley, *of Motion*, Works IV/51.

²⁹ Berkeley, *Siris*, Works V/84; ayrıca bkz. *Principles*, s. 75-76.

Sonuç olarak, Berkeley'e göre, nedensellik ilkesine dayanarak algılamış olduğumuz idealardan onlara neden olan maddî cevherin varlığını çıkarmak yanlışır. İdealarımızın gerçek nedeni Tanrı'dır. O, ideaları elde etmemizi, yaratmış olduğu fenomenler (vasıta ve ikinci nedenler) ile sağlamıştır.

Berkeley'in idealarımızın gerçek nedeni olarak Tanrı'yı görmesi, bize, Malebranche'in (1638-1715) genellikle 'her şeyi Tanrı'da görme' şeklinde isimlendirilen okkazyonalizmini hatırlatmaktadır. Şimdi, bu konuda Malebranche ve Berkeley arasında bir benzerlik ve etkileşme bulunup bulunmadığı, varsa ne ölçüde olduğu konusu üzerinde kısaca duralım ve maddî cevherin varlığını reddetmek için Berkeley'in ortaya koyduğu son delili ele almaya geçelim.

Bilindiği gibi, Malebranche, Descartes'in ruh ve madde arasına çizdiği kesin sınırın doğurduğu problemleri çözmeyi üstlenmiş kartezyen filozoflardan biridir. Bu problemlerin en başta geleni, insanın tabii dünyada yer alan duyulur varlıklara ait bilgiyi nasıl elde ettiği sorusudur.

İddia edildiği gibi, ruh ve madde aralarında hiçbir ilişki ve etkileşim olmayan iki ayrı cevher ise, insanın ruhi ve zihni yetileriyle duyulur varlıklar hakkında sahip olduğu bilgiyi elde etmesi nasıl mümkün olmaktadır? Ruh ve madde iki ayrı cevher ise, insanın duyulur varlıklar hakkında sahip olduğu ideaları ve bilgiyi elde etmesini sağlayan neden nedir?

Malebranche'a göre, bu neden Tanrı'dır. Ruh ve madde tamamıyla ayrı ve birbiriyle ilişkisi olmayan cevherler olduğu için, insanın ruhi yetileriyle duyulur varlıkları algılaması ve onlar hakkında bilgi elde etmesi mümkün değildir; gerçekte duyulur varlıklar da ruh tarafından algılanamaz bir yapıdadır. Ayrıca, duyulur varlıklar hakkında bilgi edinmemizi sağladığı söylenen duyularımız tamamıyla kusurlu ve yanıltıcıdır. Bizim duyulur varlıklar hakkında bilgiye ulaşmamızı sağlayan doğrudan neden, evreni sahip olduğu sonsuz bilgiyle yoktan yaratan Tanrı'dır. Yaratılmış olan bütün varlıkların ideaları Tanrı'nın bilgisinde tam bir gerçekliğe sahiptir.

Bu nedenle, madde ile ruh arasında herhangi bir ilişki ve etkileşim olmadığına göre, insanın duyulur varlıklar hakkında idea elde etmesinin tek yolu, bu varlıkların Tanrı'nın bilgisindeki idealarını edinmektir. Duyulur varlıkların kendileri, bizi Tanrı'nın bilgisindeki asıl gerçekliklerine götürecek olan vesile nedenlerdir (occasions); biz, idealarımızı Tanrı'nın yardımıyla ve O'nun bilgisine müracaat ederek elde ederiz³⁰.

³⁰ Malebranche, *Hakikatin Araştırılması*, çev. M. Katircioğlu, MEB Yay., İst. 1989, III/89 vd.

Malebranche'in bu görüşü, kendisinden sonra gelen çeşitli filozoflar tarafından eleştirilmiştir³¹. Berkeley de onun okkazyonalizmine karşı çıkmış ve onu anlaşılmasız (*incomprehensible*) ve kabul edilemez bir doktrin olarak nitelendirmiştir³².

Ayrıca o, Malebranche'in, tıpkı Descartes gibi, madde ve ruhu iki ayrı cevher kabul ederek maddeyi mutlak bir varlık olarak nitelmesini ve duyu algılarını yanıltıcı olarak görmesini, Malebranche ile kendisini ayıran önemli farklar olarak vurgulamaya özen göstermiştir. Berkeley'e göre, maddî cevher boş bir kabulden ibarettir ve duyu algıları bize sahip olduğumuz ideaları sağlayan güvenilir bir kaynaktır; biz, duyularımızla doğrudan algıladığımız şeylerin varlığını kabul edebiliriz, maddî cevherin reddedilmesinin sebebi de, onun duyularla algılanamıyor olmasıdır³³.

Berkeley eserlerinde sık sık Malebranche'in ismini zikretmekle birlikte, her defasında kendisi ile onun arasındaki farkları vurgulamaya gayret sarfetmekte ve kendi görüşleriyle Malebranche'inkiler arasında benzerlikler kurulmasından büyük rahatsızlık duymaktadır³⁴. Berkeley ile Malebranche arasında, maddî cevherin varlığı ve duyu algısının güvenilirliği başta olmak üzere, önemli görüş farklılıklarının bulunduğu muhakkaktır.

Bununla birlikte, Berkeley'in Malebranche'a yaptığı atıfların sıklığı göz önünde bulundurulduğunda, idealarımızın gerçek kaynağı olarak Tanrı'nın görülmesi noktasında, Malebranche'in Berkeley'e ilham kaynağı olmuş olabileceğini söylemek, sanırız yanlış olmayacaktır³⁵. Her ikisi de ideaların gerçek nedeni olarak Tanrı'yı görürken, duyulur varlıkları vasıta nedenler olarak kabul etmektedir; bu konuda ikisi arasındaki fark, Malebranche ideaların gerçekliklerinin Tanrı'nın bilgisinde olduğunu söylerken, Berkeley'in aynı gerçeklikleri Tanrı'nın yarattığı vasıta nedenlerle ilgili algılarımızda görmesinden ibarettir.

4-Maddenin Anlamsızlığı ve Bilinemezliği Delili

Maddî cevherin var olmadığını göstermek için ortaya koyduğu son delilde Berkeley, bu cevherin varlığını kabul edenlerin, özellikle de Locke'un maddî cevherle ilgili açıklamalarından yola çıkmaktadır.

³¹ Örnek olarak bkz. Locke, *An Examination of Malebranche's Opinion of Seeing all Things in God*, The Works of John Locke, London 1801, IX/211-255.

³² Berkeley, *Principles*, s. 109.

³³ Berkeley, *Dialogues*, s. 162-63.

³⁴ Berkeley, aynı yer.

³⁵ Luce, A.A., *Berkeley and Malebranche*, Oxford 1934, s. 7; Warnock, *age.*, s. 122-23.

Biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, Locke maddî cevheri “var olduğunu gördüğümüz ve kendilerini ayakta tutacak bir şey olmadan varlıklarını sürdüremeyeceğini düşündüğümüz niteliklerin farzolan ama bilinmeyen taşıyıcısı”³⁶ olarak tanımlıyordu. Ayrıca, Locke’un maddî cevherin bizim bilme alanımızın ötesinde bulunduğunu ifade eden şu itirafı da Berkeley tarafından görülmektedir:

Eğer herhangi bir kimseye renk veya ağırlığın kendisinde bulunduğu şeyin ne olduğu sorulacak olursa, o, bu şey ‘yer kaplayan katı parçacıklardan ibarettir’ diyebilecektir; ancak o kimseye bu katılığın ve yer kaplamanın bulunduğu şeyin ne olduğu sorulacak olursa, onun durumu, daha önce zikredilen yerlinin durumundan daha iç açıcı olmayacaktır. Dünyayı büyük bir filin taşıdığını söyleyen bu yerliye fili neyin taşıdığı sorulunca, o, ‘büyük bir kaplumbağa’ diye cevap vermişti. Ancak, devamla ona, bu kaplumbağaya neyin destek olduğu sorulunca, yerli, ‘ne olduğunu bilmediğim bir şey’ diye cevaplamıştı³⁷.

Berkeley’e göre, algılamış olduğumuz niteliklere dayanarak ne olduğunu bilmediğimiz itiraf edilen bir maddî cevherin varlığını kabul ve iddia etmek yanlış ve savunulamaz bir tutumdur. Maddî cevherin niteliklerin bir taşıyıcısı olduğunu nasıl söyleyebiliriz?

Söz gelimi, bu taşımayı, bir temelin, üzerinde duran binayı taşımasına benzetebilir miyiz? Berkeley’e göre, böyle bir benzetmeyi yapamayız. Çünkü, temel ve onun taşıdığı bina arasında bir ‘taşıma’ ilişkisinin bulunduğunu söyleyebilmemiz, hem temeli hem de onun üzerindeki binayı aynı açıklıkta bilmemizden dolaydır.

Halbuki, maddî cevher ve onun taşıdığı söylenen niteliklere baktığımızda, nitelikleri duyularımızla algıladığımızı, ama cevher hakkında hiçbir idea ve bilgimizin olmadığını görüyoruz³⁸. Dolayısıyla, nitelikleri taşıdığı söylenen maddî cevheri, binayı taşıyan temeli bildiğimiz gibi bilmiyoruz. O halde, algılamakta olduğumuz nitelikleri taşıyan bir maddî cevherin var olduğu iddiası anlaşılmas bir şeydir.

Eğer, ne olduğunu bilmediğimiz ve kendisini algılamadığımız halde, sadece algıladığımız niteliklere bakarak, onları taşıyan bir şey olan maddî cevherin varlığını iddia ediyorsak, maddî cevher, aklımızın bir çıkarımının ve yargısının sonucu olmaktadır. Bu durumda o, algılamakta olduğumuz nitelikler için duyduğumuz “ taşıyıcı ihtiyacını karşılamak üzere düşünülmüş”³⁹ bir şeyden ibarettir.

³⁶ Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, s. 186.

³⁷ Locke, *age.*, s. 185-86.

³⁸ Berkeley, *Principles*, s. 58.

³⁹ Berkeley, *Siris*, Works V/147.

Algıladığımız şeyleri bir yana bırakıp aklın çıkarım ve yargılarına baş vurmamız, gerçeklerle hayalleri birbirinden ayırmamızın hemen hemen imkânsız olduğu bir alana geçmemiz demektir⁴⁰. Bu nedenle, aklın çıkarımları karşısında daima dikkatli ve ihtiyatlı olmak gerekmektedir. Ne olduğunu bilmediğimiz söylenen maddî cevherin varlığı kabulü, aklın yanlış çıkarımlarından biridir.

Şu halde, soyut bir entiteden ibaret olan maddî cevherin varlığı iddiasından vazgeçilmelidir. Çünkü, "dış dünyada bulunduğu söylenen mutlak maddî varlıklar mevcut olsaydı bile, onları asla bilemezdik; onların var olmaması durumunda da, onların var olduğunu düşünmek için, şimdi ileri sürdüğümüz nedenlerin aynısına sahip olabilirdik ancak"⁴¹.

Maddî cevherin pasif ve algılanamayan bir şey olduğu söyleniyorsa, onun hakkında nasıl bir tanımımız olabilir? Ne olduğundan çok ne olmadığı belirtilen bir şeyin, bütünüyle negatif kavramlardan oluşmuş bir tanımından söz edilebilir. Berkeley'in ifadesiyle, "böyle bir tanımın hiçliği (*non-entity*) tanımına ne kadar yakın olduğu da düşünülmesi gereken"⁴² bir şeydir.

Kısacası, hakkında hiçbir idea ve kavrayışımız bulunmayan, ne olduğu konusunda bir şey söyleyemediğimiz maddî cevher kelimesi, kendisine hiçbir muhteva yükleyemediğimiz anlamsız (*meaningless*) ve boş bir kavramdan ibarettir⁴³. Anlamsız ve boş bir kavramın, ne olduğunu bilmediğimiz ontik bir karşılığının bulunduğunu kabul etmek, ne bilgimize bilgi katacak ne de bize başka bir fayda sağlayacaktır. O halde, bu kavramı düşünme ve konuşma alanımızın dışına atmak ve onun bir gerçekliğe sahip olduğu kabulünü reddetmek, yapılması gereken en doğru şeydir.

Bu yapıldığı takdirde, düşünce tarihinde karşımıza çıkan pek çok faydasız ve sonu gelmez tartışma da kendiliğinden ortadan kalkmış olacaktır. Çünkü, ne olduğu bilinmeyen soyut bir varlık üzerinde konuşmakta olduklarını düşünmeleri, insanları rahatlatmakta ve hesabını verme sorumluluğu duymadıkları anlamsız görüşleri ortaya atma konusunda önemli ölçüde cesaretlendirmektedir⁴⁴.

Sonuç olarak, Berkeley'e göre, hakkında hiçbir ideamız bulunmayan ve bizim bilme alanımızın tamamıyla ötesinde yer alan bir

⁴⁰ Berkeley, *The Theory of Vision Vindicated and Explained*, Works I/265-66; ayrıca bkz. *Dialogues*, s. 166.

⁴¹ Berkeley, *Principles*, s. 60; ayrıca bkz. *PC.*, entry 74, Works I/14.

⁴² Berkeley, *Principles*, s. 78.

⁴³ Karş. Warnock, *age.*, s. 102.

⁴⁴ Berkeley, *Dialogues*, s. 202 vd.; *Siris*, Works V/135-36.

